

شاہ حسین دی حیاتی وچ ”شاہ جلال“ دی بھال

Abstract:

This article discusses a kafi by Shah Hussain the second classical poet of sufi order. There is an analysis of similarities and differences between the poetry and life history of Shah Hussain that we find in Haqeeqat ul Fuqra (حقیقت الفقرا), Tehqeeqat e Chishti (تحقیقات چشتی) and other books of sufi history. For example a Kafi which has been added to the March 1966 in the text of Majlis e Shah Hussain by the name of khyal and which is order wise kafi number 165, it is not added to the text of Mohan Singh Diwana in 1942, Rather it has been taken from Mohan Singh Diwana's book "Punjabi Adab di Mukhtasir Tareekh" (پنجابی ادب دی مختصر) and then added to the text of Majlis e Shah Hussain in 1966. This article opens the doors of the apparent difference between the life of Shah Hussain and his poetry like this Khayal (Kafi) regarding his (Murshad) spiritual teacher Shah Jalal.

Keywords: Shah Husain, Kafi, Shabad, Murshid (Spiritual Teacher)

پنجاب وچ شاہ حسین صوفی لڑی دے دو بے وڈے شاعر نیں جیہناں نوں ملا متی صوفی وی آکھیا جاندا اے۔ کیوں جے اوہناں اپنی ظاہری حیاتی وچ ظاہری شریعت دی پاسداری نہیں کیتی اور اپنے آپ نوں دنیا توں دکھ کر لیا۔ ایس مضمون وچ شاہ حسین دی حیاتی بارے وچ چار سا نچھے کرنا مقصد نہیں کیوں جے ایس کچھ تے بہت سارے مضمون تے کتاباں ملدیاں نیں۔ ایس لکھت وچ شاہ حسین دی شاعری دی اک کافی بارے جھات پاؤن دا چارہ کیتا ہے۔ تاں جے ایہ ویکھیا جاسکے کہ حسین دی شاعری وچ اسانوں اوہناں دا عہد، حیاتی تے توارت لہدی ہے یا نہیں، چویں کئی لوکاں دا خیال ہے کہ شاہ حسین نال منسوب شاعری شاہ حسین دی نہیں۔ پر شاہ حسین دے حالات زندگی پڑھن توں اوہناں دی

شاعری تے حیاتی دے دوجے و تکریمیاں دا پتہ لگدا اے مثلاً اوہ جلاہے دے پیشے نال جڑے ہوئے سن، اوہناں دی شاعری دیاں لفظاں، ترکیباں، علامتاں توں ایہ گل ثابت ہوندی اے۔ جدوں تحقیقات چستی وچ ویکھنے آں تاں سانوں ایہ سدھ ہوندا اے کہ شاہ حسین دے پیشے عثمان دے پتر شیخ حسین دی جلاہا دے نال توں مشہور ہويا:

”آ نی حسینو جلاہا“ (1)

جیویں:

”یہ حضرت نہال کی طرف سے ڈوڈھا اور باپ کی جانب سے کلسرائے تھے۔ یعنی آپ کے بزرگوں میں سے جو شخص کہ اول مشرف باسلام ہوا وہ کلسرائے تھا۔ جب وہ مسلمان ہوا تو شیخ السلام خطاب پایا۔ اس باعث سے اس کی اولاد ”کلسرائی“ مشہور ہوئی۔ حضرت کے والد کا نام شیخ عثمان تھا اور اس نے باعث محتاجی پیشہ بافندگی شروع کیا اور تاریخ تو حضرت کی بقول شیخ پیر:

چوں وجود مبارکش با جہان

آمد از پردہ عدم بے عیان

بود آں سال در شمار عدد

چہل و پنج زیادہ بر نہ صد (2)

شیخ حسین 945 ہجری 1538 عیسوی وچ پیدا ہوئے۔ اوہناں دے باپ شیخ عثمان سن۔

”حضرت کے والد کا نام شیخ عثمان تھا۔ اس باعث محتاجی بافندگی کا پیشہ اختیار کیا“ (3)

مختصر ایہ کہ شاہ حسین جلاہے داکم کردے سن، جیہدا اظہار اوہناں دی شاعری وچ تھاں تھاں

تے ملدا اے:

آ نی حسینو جلاہا

ناں اس مول نال لاہا

نہ اوہ منگیا نہ اوہ پر نایا

نہ اوس گنڈھ، نہ ساہا

نہ گھر باری، نہ مسافر

نہ اوہ مومن، نہ اوہ کافر

جو آہا سو آہا (4)

جیویں ایس کافی وچ شاہ حسین بارے سانوں جانکاری ملدی اے جیہدی بنیاد تے ایسں ایہ

دعویٰ وی کر سکنے آں کہ ایہ کلام شاہ حسین دا کلام اے پر ایس متن وچ اسیں شاہ حسین دی اک ہور کافی بارے گل کتھ کراں گے۔ جس نوں مجلس شاہ حسین نے ”شبد“ دے ناں توں شامل کیتا اے۔ جیویں:

پایا نی میں پایا نی، میں اپنا پیا پایا
عرش، کرسی، پون، پانی سبھ میں آپ سمایا
گلن شیامیٹ کہا یا، کنت کنزاً آکھ سنایا
کہے حسین ایہ مرم اسانوں، شاہ جلال بتایا⁽⁵⁾

ایہ ”شبد“ موہن سنگھ دیوانہ والے 163 کافیاں والے مجموعے جیہڑیاں 1942ء وچ شاہ مکھی لپی وچ چھپیاں، سانوں نہیں ملدا پر 1966ء وچ مجلس شاہ حسین دے متن وچ ایہ کافی اک خیال تے اک شبد دے ناں نال ایہناں 163 کافیاں وچ ملا کے ایہناں کافیاں دی کل گنتی 165 کر دتی گئی۔ ایہدے بارے مجلس شاہ حسین ایہ دس پائی اے کہ:

”تھلے دتیاں دو کافیاں ڈاکٹر موہن سنگھ دے نئے وچ نہیں سن پر ایہ کافیاں اوہناں اپنی کتاب ”پنجابی ادب دی مختصر تاریخ“ وچ شاہ حسین دے ناں نال صفحہ 80 اُتے دتیاں نیں۔“⁽⁶⁾

ایہ اوہ کافیاں نیں جیہناں وچوں اک ”خیال“ تے دو جے نوں ”شبد“ لکھیا اے۔ اس توں بعد والے متناں وچ ایہ دو کافیاں انج ای ورتیاں گیاں نیں۔ خیال والی کافی توں ہٹ کے ہن جے ”شبد“ اُتے گوہ کرے تے اک گل جھن والی اے کہ شاہ حسین دی حیاتی بارے جنیاں وی کتاباں ملدیاں نیں، اوہناں وچ سب توں پہلے اوہناں دے استاد مولوی ابوبکر بھگوی نیں۔ دو جے مرشد تے استاد بہلول دریائی، شیخ سعد اللہ تے روحانی مرشد داتا علی بھجوری دا ناں آؤندا اے۔ جے اوہناں دے استاد تے پیر و مرشد نوں اسیں تاریخ دیاں کتاباں وچ ویکھیے تاں ایہناں وچ دو کتاباں دا ناں سرکڑھواں اے ”تحقیقاتِ چشتی“ تے ”حقیقت الفقرا“۔ ایہناں کتاباں توں ہٹ کے جنیاں کتاباں وچ سانوں اولیاواں تے صوفی شاعراں دا تذکرہ ملدا اے اوہناں سب وچ شاہ حسین دے استاد تے پیر و مرشد دے ایہو ای ناں ملدے نیں جیہڑے اُتے دسیاں کتاباں وچ ملدے نیں۔ جیویں:

ہم بداں آگہی وکشف و عطا
بود دراکتساب علم خدا
بود استاد آں خدا آگاہ
اندریں علم شیخ سعد اللہ⁽⁷⁾

ایسے طرح بعد وچ لکھیاں کتاباں وچ وی سانوں شاہ حسین دے استاد بارے تذکرہ

پڑھن نوں ملدا اے۔ جیویں:

”جب لاہور میں شیخ (بہلول) پہنچے اور سب طرف نظر ڈالی الہام الہی ہوا کہ حسین کی گلی کی طرف جاؤ، عالم غیب سے وہ راستہ آپ کو بتلایا گیا۔ ادھر سے حسین کو بھی ظاہر کیا گیا کہ کوئی رہنما آ رہا ہے۔ حسین کی عمر بہت تھوڑی تھی یعنی دس سال کی عمر تھی قرآن پڑھتے تھے مکتب میں جو کہ آپ کے مکان کے نزدیک تھا۔ ابو بکر استاد تھے کہ قرآن کا سبق آپ کو دیتے تھے۔ سات سپارے آپ حفظ کر چکے تھے۔“ (8)

ایسے طرح بہلول دریائی اوہناں دے روحانی مرشد سن۔ اوہناں دا تذکرہ ’حقیقت الفقرا‘ وچ

کجھ انج ملدا اے:

از خدا برگزیدہ کونین
شیخ بہلول پیر شاہ حسین (9)

ایسے طرح:

ہست از حق براہ فقرش پیر
شیخ بہلول سہرائے فقیر (10)

استھے ایہ دسن دا مطلب ایہ وے کہ شاہ حسین نے دنیاوی تے دینی تعلیم جیہڑیاں ہستیاں توں

حاصل کیتی اوہناں دے ناں اسانوں تاریخ دیاں کتاباں وچ ملدے نیں:

”شاہ حسین نے 10 برس کی عمر سے لے 36 برس تک تعلیم کے لیے کیسے کڑے مرحلے طے نہ کیے ہوں گے، کیسے کیسے عالم فاضل لوگوں سے فیض نہیں پایا ہوگا۔ شیخ سعد اللہ، ابواسحاق قادری، شیخ بہلول اور سید داؤد کرمانی شیر گڑھی،“ (11)

خلیل احمد نظامی ’حیات عبدالحق دہلوی‘ وچ لکھدے نیں کہ اوس ویلے سرزمین ہند دی فضا اس

قدر علمی سی کہ رازی تے غزالی ورگے عالم تے فاضل پیدا ہو سکدے سن۔ اوس ویلے دے نصابِ تعلیم

ول دھیان پایئے تاں سمجھ آؤندی اے کہ اوس وقت دے نصابِ داعمی معیار کی ہووے گا:

☆ نحو، کافیہ، لب الالباب مصنفہ قاضی ناصر الدین بیضاوی

☆ فقہ:۔ ہدایہ

☆ اصول فقہ:۔ متارا اصول بزوی

☆ تفسیر:۔ مدارک۔ بیضاوی۔ کشاف

☆ تصوف:۔ عوارف، فصوص

☆ حدیث:۔ مشارق الانوار اور مضامین بجالسہ

☆ ادب:- مقالات حریری

☆ منطق:- شرح شمسیہ

☆ فن کلام:- شرح صحائف- تمہید ابوشکور سالمی (12)

ایہناں کتاباں توں ہٹ کے ہور وی کتاباں ہین جیہڑیاں نصاب وچ تاں نہیں سن پر اوس ویلے دے لوگ اوہناں کتاباں دا ذکر کردے سن۔ تذکرے، تاریخاں تے ملفوظات دی بنیاد اُتے اوہناں کتاباں دی فہرست پیش کیتی جاسکدی اے، جیہدے توں اوس عہد دے لوکاں دے دینی تے علمی رجحاناں دا اندازہ لایا جاسکدا اے۔ جیویں:

1- قوت القلوب	2- احیاء العلوم
3- رسالہ فقیری	4- مکتوبات عین القضاة
5- مرصاد العباد	6- لا وائح قاضی حمید الدین ناگوری
7- تفسیر امام ناصری	8- نوادر الاصول مولانا علاؤ الدین ترمذی
9- روح الارواح	10- مقصد الاقصیٰ
11- استاد حلیہ شیخ عبداللہ تستری	12- کیمیائے سعادت
13- تحفۃ الشباب	14- نصح البلاغۃ
15- کنز الادب	16- تفسیر حقائق
17- فقہ معقول	18- اخبار الاثمار
19- مصباح الدجی	20- سیر الملوک
21- تعرف	22- مکتوبات مولانا فخر الدین
23- قدوری	24- مجمع البحرین
25- تذکرۃ الاولیاء	26- خمسہ نظامی (13)

ایہ کتاباں تے نصاب ویکھ کے سمجھ آندی اے کہ اوس ویلے دے طالب علم کنے سوجھوان تے پڑھے لکھے ہون گے۔ شاہ حسین نے وی دوران تعلیم ایس نصاب توں فیض حاصل کیتا ہووے گا۔ کیوں جے ایس دی تصدیق ”تحقیقات چشتی“ نے بھرویوں انداز وچ کیتی اے کہ جدوں شاہ حسین تفسیر مدارک جیہدا اُتے دتے ہوئے نصاب وچ ذکر موجود اے، پڑھدے پئے سن تے اَلْأَحْيَاثُ الدُّنْيَا اَلْأَلْعَوَّلُ عِبِ والی آیت اُتے اوہناں اپنے استاد شیخ سعد اللہ نوں سوال کیتا:

”رازِ خدا دانی کا حسین ان سے تفسیر مدارک پڑھتے تھے ان سے ہمیشہ سبق اور سبقت لے گئے۔ علم ظاہری اور باطنی کی طرف، آپ کے سبق میں ایک آیت

آئی جس کے معنی یہ تھے۔ وہ آیت کلام اللہ کی تھی، جو توحید کا رستہ بتلا رہی تھی کہ سوائے اس کے نہیں ہے زندگی جہان کی، کہ سوائے لھو اور لعب مانند لڑکوں کے، لڑکوں کا کام کھیل اور کودکا ہے۔ پس اس دنیا کے اوپر کوئی اعتبار نہیں۔ حسین نے اپنے استاد کے اوپر یہ سوال کیا کہ یہ بھید حال پر ہے یا قال پر، جب اللہ نے یہ آیت مبارک زندگی دنیا کی بابت میں کہا زندگی عالم فانی کی لھو و لعب ہے، یہ فرمادیں کہ لھو و لعب سے کیا مراد ہے تاکہ میرے دل کو تسکین ہو جائے، شیخ سعد اللہ نے کہا تو کیا پوچھتا ہے، جب تو نے اس کے معنی نہیں سمجھے۔ مجھے نہیں معلوم کہ اہل علم کے نزدیک کھیل اور کود سے کیا مطلب ہے، اور اس سے کیا مقصد نکلتا ہے۔ جب استاد سے یہ بات سنی تو ہاتھ بجاتے ہوئے کھڑے ہو گئے اور رقص مستانہ شروع کر دیا۔ کہا میں بھی سمجھ گیا کہ کھیل اور اس کو کہتے ہیں اور لھو و لعب کے سوا کچھ بھی روا نہیں،“ (14)

ایسے طرح اک ہور تھاں تے تفسیر مدارک دا ذکر ملدا اے۔ اوہ اے کہ:

”مدرسے کے آگے ایک کنواں تھا۔ لوگ کنویں کا پانی پیتے تھے۔ جلد تفسیر مدارک کو اپنے ساتھ رکھا ہوا تھا۔ اس کو اپنے ہاتھ سے اس کنویں میں ڈال دیا۔ اہل تدریس نے جب یہ حال دیکھا، بہت پریشان ہوئے اور حسین کو سخن بے جا کہنے لگے۔ حسین نے فرمایا کہ اے دوستو! مجھے تم کیا کہتے ہو کیوں مجھے ایسے سخن کہتے ہو، میرے پر ملامت نہ کی جائے اور مجھ پر کسی قسم کی تہمت نہ لگائی جائے، مجھے نہ تو مدرسے کی ضرورت ہے اور نہ اس کتاب کی ضرورت ہے، اس سبب سے میں نے اس کتاب کو پانی میں ڈال دیا، اگر تم اس کتاب تفسیر مدارک کو چاہتے ہو لینا تو میں اسے اللہ کے واسطے کنویں سے نکال دیتا ہوں۔“ (15)

ایہناں حوالیاں توں ثابت ہوندا اے کہ حسین نے ایہناں کتاباں توں وی فیض حاصل کیتا اے تے اُستاداں توں وی، پراک دن حسین دے مرشد بہلول جیہناں نے ایہناں نوں دریائے راوی وچوں کوزہ بھرن لئی بھیجیا او تھے حسین دی ملاقات حضرت خضر نال ہوندی اے۔ ایہدا ذکر ”تحقیقاتِ چشتی“ وچ ایہناں لفظاں نال ملدا اے جیہدے وچ بہلول دریائی شاہ حسین نوں سمجھا رہے نیں کہ دریا وچ جیہڑا وی ملے توں اوہناں دا حکم من لینا اے۔ جیویں:

”لیکن جب کوزہ بھر چکے گا وہاں ایک سبز پوش تجھ سے ملے گا، جو کچھ کہ وہ تجھ کو کہے اس کو بجلاؤ، انہوں نے ویسا ہی کیا۔ جب پانی بھر کے روانہ ہوئے تو ایک

شخص باروئے روانی باروئے نورانی سبز پوش ظاہر ہوا“۔⁽¹⁶⁾
اس نورانی ہستی نے شاہ حسین نوں پانی لیان لئی آکھیا، جدوں شاہ حسین پانی لے کے آئے
تے حضرت خضرؑ نے فرمایا:

آبی از کوزه چه بل از دل و جان
ریزم اکنون اگر دھی فرمان
گفت خضرش کہ ای پسر زنہار
تو سر خود ز پای من براد

اور پھر فرمایا کہ اس کوزہ سے پانی میرے ہاتھ پر ڈال دے۔ حضرت حسین نے
کوزہ سے پانی ان کے ہاتھ پر قدرے ڈالا اور انہوں نے اس میں قدرے پانی
حضرت حسین کے منہ میں ڈالا:

آب کز فیض دست خضر چشید
ہر چه بودش نہان عیان ہمہ دید

پر حضرت خضر نے ان کو حوالہ خدا کر کے رخصت کیا اور فرمایا کہ اپنے شیخ کو ہمارا
سلام دینا۔ جب حسین اپنے شیخ کے پاس آئے تو انہوں نے فرمایا کہ اس راز کو
مخفی رکھنا کیونکہ:

این مدعیان در طلبش بی خبر اند
کان را کہ خبر شد خبرش باز نیاید

اور بعدہ فرمایا کہ اب رات کو امامت کرنا اور قرآن مجید پڑھنا“۔⁽¹⁷⁾

ایس حوالے توں ایہ پتہ لگدا اے کہ حضرت خضرؑ ہوراں نے وی شاہ حسین تے اپنی نظر دا فیض
کیتا۔ ایہناں ساریاں حوالیاں نوں مکھ رکھ کے جے اسیں مجلس شاہ حسین دی کافی 165 جس
نوں ”خیال“ آکھیا اے اوہدے اُتے دھیان ماریے تاں ایہ گل و پکھن جوگ اے کہ ”گل شیء محیط“ تے
”گنٹ کنزاً“ دا راز شاہ حسین نوں ایہناں ساریاں استادوں وچوں کسے نہیں دسیا جیہڑا اوہناں دی حیاتی
وچ ملدا اے پر شاہ حسین ایس گل دا دعویٰ کردے نظر آندے نیں کہ ”کل شیء محیط“ تے ”گنٹ کنزاً“
دا راز اوہناں لئی اک مرم دا درجہ رکھدا اے جیہڑا چارہ اوہناں دے کہن موجب شاہ جلال نے کیتا اے۔
ایہ گل کرن دا مقصد ایہ وے کہ شاہ جلال نامی کوئی استاد یا مرشد تواریخی حوالے نال اوہناں دی زندگی وچ
سانوں نہیں ملدے۔ جے اوہناں دے ہم عصر دوست، بزرگ تے پیر بھائیاں ول نظر ماریے تاں
جیہڑے اُگھڑ ویں ناں ساسنے آندے نیں اوہ ناں وی ایہ نے ”ابو اسحاق قادری، داؤد شیر گڑھی، شیخ حسو

تیلی، موسیٰ کھوکھر، شیخ ارزانی، مادھولال، مولوی عبدالحکیم سیالکوٹی، خانِ خانان، جوگی معتقد نہیں۔⁽¹⁸⁾
 ایسے طرح دارالشکوہ موجب شاہ حسین دے ہم مجلس لوکاں دے ناں وی ترتیج وچ ملدے
 نیں، جیویں:

روز و شب شاہزادہ شاہ سلیم	داشت در راہ او سر تسلیم
ہمہ شاہ دنیا و شاہ مراد	بودہ اند، از محبت او شاد
ہمہ خواتین پردہ عصمت	داشتندے عزیز از عزت
ناظر شاہ خواجہ دولت خان	بود خدمت پرست او از جاں
شیخ ابو الفضل بود مخلص او	بودے از ہمتش کشائش جو
پیش شیخ عبد رحمان نام	خادمش بود از نیاز تمام
خانِ خانان و خانِ اعظم ہم	مے زدند از ارادت اودم
جعفر آں آصف شہ جم جاہ	پیش او داشته ست سر در راہ
پیش او این خان کو کلتاش	بود ناشے زمہر پے پر خاش
بود شہباز خان ہم از ایقان	بنده ازش با تمام کبہ ہاں
نیز بر سر بخاک درگاہش	تان سین او افتادہ در راہش
ہمہ رقاص و اہل، وجد و سماع	کردہ اند ہرچہ خود خداست وداع
بود محبوب جائیش مادھو	عمدہ دو شنائش شیخ صدو
شوقی و ہم جمال و غالب جنگ	در رہ دوستی باد یک رنگ
ہر دو شعبان و ہر دو ابراہیم	داشتہ فر رہش زر تسلیم
بود ملا محمد و ابو	نیز دیواں جیو مخلص او
شیخ یعقوب مرد راست و درست	آنکہ اکسیر ساز بود نخصت
بود دیگر بہار خاں منڈہ	از وفا و محبتش بندہ
بابو ڈھڈی از محبتش	فتح سامی محبت از جانس
حاجی آں مخلص خدائے ودود	کہ ز دانش بفقیر شد خر سند
ہم زیاران او شہاب الدین	کالو و باز صالح و لیسین
دیگر آں مددے رباب نواز	پیش او مے نوانختے خوش ساز ⁽¹⁹⁾

اہلس حوالے توں پتہ چلدا اے کہ شاہ حسین دی مجلس وچ پیٹھن آ لے، اوہناں دے پیراں،
 مریداں، دوستاں، بزرگاں دے ناناواں وچ کوئی وی ”شاہ جلال“ دے ناں توں نہیں ملدا۔ پر تھلے دتی

کافی وچ شاہ حسین نے جیہڑا ”راز حقانی“ پایا اے اوہ ”مرم“ دی شکل وچ ”شاہ جلال“ توں ملیا اے:

پایا نی میں پایا نی، میں اپنا پیا پایا
عرش، کرسی، پون، پانی سبھ میں آپ سما
گلن شیا محیط کہا یا، کنت کنز آکھ سنایا
کہے حسین ایہ مرم اسانوں، شاہ جلال بتایا

شاہ حسین ہوراں دے دور وچ جیہڑا نصاب رائج سی اتھے اوس نصاب نوں وی حوالے دے طور تے ایس لئی دتا اے کہ ہوسکدا اے کہ ایس نصاب وچ کوئی ہستی ایسی ہووے جیہڑا ناں ”شاہ جلال“ ہووے یاں شاہ جلال بارے کوئی اشارہ ملدا ہوئے تے شاہ حسین نے اوہناں کولوں روحانی فیض حاصل کیتا ہووے۔ جیہڑے وچ ”گل شئی“ تے ”کنز کنز“ دے راز مخفی ہون۔ شاہ حسین توں پہلے جیہڑے بزرگ ”شاہ جلال“ دے ناں توں مشہور ہوئے نیں، اوہناں تے وی اسانوں کی جی جھات پانے آں کیوں جے ایس گل دا نکھیڑ ہو سکے کہ شاہ حسین نوں ایس راز دا ”مرم“ کھیڑے شاہ جلال نے بتایا اے۔ جیویں:

”حضرت سید جلال بخاری کا تعلق بخارا سے تھا، وہاں سے وہ بھکر آئے جو ان دنوں سندھ کا حصہ تھا۔ آپ کا سلسلہ ظاہری اور باطنی علوم میں امام جعفر صادقؑ کے ذریعے امام نقی سے ملتا ہے۔ سلوک کے اعتبار سے آپ نے حضرت بہاؤ الدین زکریا کی بیعت کی تھی۔ اس لیے سہروردیہ مسلک کے پیروکار ہیں۔ آپ کو 1244 میں بھکر چھوڑ کر اُچ شریف آنا پڑا جہاں آپ نے نیا محلہ ”محلہ بخاریاں“ آباد کیا۔ بعد ازاں آپ نے پنجاب کے ایک اور علاقے جھنگ سیالاں کی بنیاد رکھی۔ یہاں پنجاب کے کئی اکھڑ اور اتھرے قبائل کو مسلمان کیا۔ 1291ء میں آپ نے یہ جہان فانی چھوڑا۔ اس وقت آپ کی عمر 95 سال تھی۔ آپ آخر عمر تک اپنے آپ کو سندھی کہتے رہے۔ جب سندھ کا تذکرہ ہوتا تو آپ کے چہرے پر ایک خاص چمک آ جاتی تھی۔ آپ قلندر شہباز کے دوست تھے۔ حضرت مسعود گنج شکر بھی آپ کے قریبی دوست تھے۔“ (20)

ایسے طرح اک ہور حوالے وچ وی جھاتی مارنے آں جتھے جلال الدین داسانوں ذکر ملدا اے:

”یہ حضرت سلطان جلال الدین بڑے ولی اور تارک الدنیا تھے۔ یہ تفریر سید بڈھے شاہ و حیدر شاہ کی ہے جو اولاد سید جلال الدین کہلاتے ہیں اور جو حضرت اصغر علی وغیرہ اولاد حضرت موج دریا بخاری کی لاہور میں ہے۔ وہ کہتے ہیں کہ اکبر بادشاہ نے حضرت موج دریا بخاری کو ہی بلایا اور اسی کی مدد سے قلعہ چٹوڑ گڑھ فتح ہوا۔ حضرت

سلطان جلال الدین پیچھے ان کے آئے تھے اور جاگیر بھی کل بنام حضرت موج دریا کے تھی۔ سلطان جلال الدین کو جاگیر سے کچھ سروکار نہ تھا۔ چنانچہ اولاد حضرت سید جلال الدین کوئی فرمان بادشاہی بتصدیق اپنے بیان کے پیش نہ کر سکی اور اولاد حضرت موج دریا بخاری نے ایک فرمان در باب واگذاری جو دو لاکھ بیگھ زمین مرادی ضلع بٹالہ سے جو اول از جاگیر بنام صرف حضرت موج دریا بخاری جاری تھا۔ راقم الحروف کو ملاحظہ کرایا اور بیان کیا کہ فرمان اکبر شاہی بنام موج دریا بخاری صاحب بٹالہ میں پاس اولاد حضرت کے موجود ہے۔ فقط

وفات:

وفات حضرت سید جلال الدین حیدر کی 11 محرم 1016 واقع ہے قطعہ تاریخ ان کا

مصنف مفتی غلام سرور صاحب خزینۃ الاصفیا یہ ہے

رفت چوں سید جلال الدین بخلد

شان عالی یافت از شان بہشت

گشت آخر سال ترجمیش عیان

از جلال الدین سلطان بہشت⁽²¹⁾

مطلب ایہ کہ شاہ حسین ہوراں 1599 وچ وفات پائی۔⁽²²⁾ جد کہ اُتے جنیاں ہستیاں دا ذکر کیتا اے شاہ حسین توں چار پنج سو سال پہلے دی گل اے۔ ہُن جے مولانا روم (جلال الدین رومی) ول جھات پائیے تے اوہناں دا عہد تیرہویں صدی دا عہد اے۔ یعنی 1207 توں 1273 تیک دا تقریباً دور بند اے۔ فیروزی ایہ راز نہیں کھلدا کہ شاہ حسین ہوراں نے کیہڑے شاہ جلال توں ”کنت کنزاً مخفیاً“ تے گلن شیا“ وچ محیط ہون داراز پایا۔

ایس گل دا کتے نکھیر نہیں ہو سکيا کہ ”شاہ جلال“ کون سن تے شاہ حسین نوں اوہناں توں ایہ راز کیوں ملیا نہ ایہ پتہ لگا کہ ایس راز وچ اوہ کیہڑیاں رمزاں نیں جیہناں شاہ حسین دی زندگی دے زخماں تے شاہ جلال دے ہتھیں مرم لائی۔

میں اس کھوج دی مہار آون والے کھوجی دے ہتھ دیناواں کہ اوہ اپنی فکر دی ڈاچی نوں کھوج دے کیہڑے کتے تے ہنھد اے جتھوں ایہ پتہ لگے کہ آخر ایہ ”شاہ جلال“ کون نیں جیہدے بارے شاہ حسین ایہ گل آ کھدے نیں:

گلن شیا محیط کہا، کنت کنزاً آ کھ سنایا

کہے حسین ایہ مرم اسانوں، شاہ جلال بتایا

References:

- * Depty Director, Punjab Institute of Language Art & Culture, Lahore.
- 1- Mohan Singh Dewana Dr. Kafiyaan Shah Hussain (Lahore: Majlis Shah Hussain, March 1966) 107.
- 2- Khakan Haider Ghazi. Jo Ahha So Ahha (Lahore: Punjab Institute of Language, Art & Culture, 2017) 12
- 3- Khakan Haider Ghazi. Jo Ahha Soo Ahha, 12
- 4- Mohan Singh Dewana Dr. Kafiyaan Shah Hussain, 107
- 5- Mohan Singh Dewana Dr. Kafiyaan Shah Hussain, 107
- 6- Mohan Singh Dewana Dr. Kafiyaan Shah Hussain, 107
- 7- Shafqat Tanvir Mirza. Shah Hussain (Islamabad: Look Wirsas Ashahat Ghar, 1989) 92
- 8- Sheikh Mahmood almaroof Muhammad Peer. Haqeeqat-ul-Fuqara (Urdu Translation) (Lahore: Maqsood Publisher, 2007) 30
- 9- Sheikh Mahmood almaroof Muhammad Peer. Haqeeqat-ul-Fuqara (Persian Translation) (Lahore: Majlis Shah Hussain, April 08, 1966) 29.
- 10- Sheikh Mahmood Alias Muhammad Peer. Haqeeqat-ul-Fuqara (Persian Translation) 28
- 11- Shafqat Tanvir Mirza. Shah Hussain, 4
- 12- Shafqat Tanvir Mirza. Shah Hussain, 62
- 13- Shafqat Tanvir Mirza. Shah Hussain, 63
- 14- Sheikh Mahmood almaroof Muhammad Peer. Haqeeqat-ul-Fuqara (Urdu Translation) 39,40.
- 15- Sheikh Mahmood Alias Muhammad Peer. Haqeeqat-ul-Fuqara (Urdu Translation) 42.
- 16- Noor Ahmad Chisti, Tehqeeqat-e-Chisti (Lahore: Al-Faisal Nashiran wa Tajiran Kutab, 2014) 312
- 17- Noor Ahmad Chisti, Tehqeeqat-e-Chisti, 313
- 18- Shafqat Tanvir Mirza. Shah Hussain, 129
- 19- Shafqat Tanvir Mirza. Shah Hussain, 194
- 20- Ghulam Haider Sindhi Prof. Hayat-e-Qalander (Islamabad: Nationnal Institute for Research, History & Cultural Center of Excellence, Quaid-e-Azam Universiity, 2006) 41.
- 21- Noor Ahmad Chisti, Tehqeeqat-e-Chisti, 233,234.
- 22- Khakan Haider Ghazi. Jo Ahha Soo Ahha, 23